

Егемен Қазақстан

Ұлттық көсемсөздің ұстасы

«От ауыз, орақ тілді» қаламгер Жұматай Сабыржанұлы бар жоғы 55 жасында өмірден өтті. Ел газеті «Егемен Қазақстан» 2002 жылғы 19 қарашадағы санында былай жазыпты: «Қазақ журналистикасының бірегей бітімді, өзгеше тағдырлы тұлғасы Жұматайдың өлмес рухы қазақ сатирасының сарбаздары саңқылдаған қия шептен, оқырмандарының жалқын жүрегінен ешқашан ажырамақ емес. Оның әр сөзін қашап, мінсіз мүсін күйіне жеткізген мағынасы терең сөйлемдері әр кеуденің күмбір қоңырауын қаға береді. Соңына қалдырып кеткен үш кітабы ғұмырлы болып қала беретініне қаламгердің көзі тірісінде-ақ әркімнің көңілі сеніп үлгерген. Уытты әжуамен өріліп, тасқа қашалғандай жүрек таңбалары уақыт демімен келер күндерге қызмет етпек. Оның әсіресе ана тілінің тағдыры үшін бел шешіп күрескен табанды жігері, бұлжымас көзқарасы, мәрт мінезі әрқайсымыздың жадымыздан өшпесі анық». Жұматай Сабыржанұлы биыл 70-ке толар еді. Қаламгер туралы жазылған естелікті оқырман назарына ұсынып отырмыз.

Есі-дерті – елдің жайы

Қазақ жырының түбін қазсаң екі мың жылдыққа сапар шегіп кетесің. Ол осы дүниедей кәрі, һәм осы дүниедей өндіріс жас қалпында тұр. Қазақ журналистикасы – қазақ көсемсөзінің қолына қамшы ұстап, атқа мінгеніне аз ғана уақыт, санаулы жылдар өтті. ХІХ ғасырдың аяғында туып, ХХ ғасырдың басында қалыптаса бастаған ұлттық сыншыл ойымыздың ескі парақтарын ақтарар болсақ, қолға сарғая бастаған «Дала уәлаяты», «Қазақ» газеттерімен «Айқап» журналдарының тігінділері ілігеді. Бір аяғы көрде, бір аяғы жерде қалың ұйқы құшағында жатқан сайын Сахараға «Оян, қазақ!» деп айқай салған: Алаш арыстары – Ахмет Байтұрсын, Әлихан Бөкейхан, Міржақып Дулатов, Жақып Ақпайлардан бастау алатын ұлттық журналистикамыз кейіннен Мұхтар Әуезов, Сәкен Сейфуллин, Бейімбет Майлин, Қадыр Тайшықовтармен қайта түрленіп, бертінде: Баубек Бұлқышев, Камал Смайыл, Шерхан Мұртаза, Нұрмахан Оразбек, Сейдахмет Бердіқұл, Марат Қабанбайлармен соныға бет алып, сонарға із салып еді. Сол ұлттық журналистикамыздың асау толқынының жуан ортасында тұрған талантты да қанатты бір өкілі – Жұматай Сабыржанұлы.

Бізде «балағында биті бар», қолына қалам ұстаған қазақ баласының көпшілігі ҚазГУ-дің журналистика факультетіне түсіп, қара танып алады да, өз мамандығын өзі місе тұтпай, ақын болып, айды аспанға шығаруға, жазушы болып, жаһанға жар салуға құмар-ақ. Мұның бәрі біздің ұлт болып, ұйи алмай жатқанымыздың бір белгісі сықылды. Нанбасаңыз, тұрмыс-салты бізден гөрі жөн-түзу, ой-өрісі бізден гөрі озықтау Батысқа қараңыз. Бұл елдерде ұлттық журналистика – мемлекеттік көсем ой – «төртінші билік» сапында тұр. Тәңірімен тайталасамын деп, жұмақтан қуылған Адам Ата-Һауа Ана үмбетіне бір тамшы дәнді жерден ар-ұятымен теріп жеп, көргенді ел, көшелі мемлекет болу үшін не керектігін көктен түскен төрт кітаптан кейін көзге шұқып көрсететін әр елдің өз көсемойы – көсегесін көгертер журналистикасы болуы керек-ті.

Жұматай Сабыржанұлы журналистиканың өзгеше бітім-болмысын өзге әріптестерінен гөрі ертерек аңғарған екен. «Басын ашып алатын бір жай, мен сатирик емеспін», – дейді ол. – Осылай деп талай айттым жігіттерге. «Скромничать» етіп отыр деп жүре тыңдайды. Бір қызығы ... «сонда кімсің?» деп ешқайсысы сұрамайды. Сонсоң, өзіме-өзім сұрақ қойып, жауап беруге тура келеді. Мен – шамасы жеткенше ширатып жазуды жаны сүйетін, өмір құбылыстарына сын көзбен қарауға дағдыланған, мінезді... жорналеспін». Осыдан артық та, кем де баға бойыма жүкпас, сірә. Қазір берілгенмен, кейін алынып тасталады...» («Өкпелесең, өзің біл», 4-бет).

Әдемі сөз! Мұны ол әдебиетті менсінбей, көсемсөздің беделін көтеру үшін айтып отырған жоқ. Бұл – өзіміздің Асан қайғы, Абайдан бастап, өзгенің Гомер, Шекспир, Гете, Пушкиндерін құрандай құмартып оқып, құдайдай пір тұтқан ауыздан ғана шығатын лебіз!

Аудандық газеттен бастап, республикалық басылымдарға дейін қалам сілтеген Жұматай Сабыржанұлы бүкіл ғұмырын баспасөзге бере салған қаламгер десе болады. Көргені көп, көңілге түйгені де соған жетеқабыл. Есі-дерті елдің қамы. Қай туындысын оқысаң да Алаш үшін шырылдап, Адам үшін аттан салатын, «намыстан өлген кісінің немересі» алдыңнан шығады. Тілі – удай. Қазақты бодан қылған тоталитарлық қоғам, «басында ми жоқ, өзінде ой жоқ, күлкішіл керден надан», «көп айтса – болды, жұрт айтса көнді, әдеті

жаман адам» (Абай) оны әбден ашындырған. Күйдірген. Өртеген... Тілінің ащы, мінезінің құйын болатыны содан.

«Өкпелесең, өзің біл» – бүгінгі қазақ қоғамының болмыс тіршілігінің шынайы көрінісі. «Жаманға айтсаң біледі, қамшымен тартсаң тіледі» деген – аталы сөз! Ел болып, бесігімізді түзейміз десек, бізге ұяла білу керек, қызара білу керек. Ең әуелі сол елге үлгі көрсетіп, ақыл айтатын қаламгер қауым өзінің бүгінгі «ит мініп, ирек қамшылаған» тірлігінен ұялғаны жөн болады. Жұматай Сабыржанұлының бұл кітабын университет-академиялардың журналистика факультетінде оқулық ретінде оқыту керек! Қазір қазақ баспасөзінде кеудесі аяққаптай болып, ұлтының сөзін жер асты қылып, өзінің пенделік пиғылын қоғамдық пікірге тықпалайтын, қарны жер сызған «қаламгерлер» қаптап барады. Жазған сызғандарының сырты – «ұлттық», іші – пендеуи, елді ірітіп, жерді шулатып жүреді.

Батыс елдерінде біз сықылды қолдан журналист дайындау үрдісі деген жоқ. Кім, мейлі ол экономист, мейлі философ, театр сыншысы ма, жоқ, әлде мәдениеттанушы ма, кім болса, ол болсын, ортаға салар ордалы ойы, аталы сөзі болса, сол кісі журналист болып, төртінші билікті қолға алуға хақылы. Бізде әзірше мұндай тірлік жоқ, һәм оның таяу аралықта бола қалар қарасы да көрінбейді. Сондықтан, ең құрығанда тәуелсіздікке тәу еткен тұста бұрынғы қалыптасқан қасаң қағидаларды белден басып, қазақ баспасөзінде соны белеске шыққан Жұматай Сабыржанұлының қалам сілтесіне қарап, ойланғанымыз ләзім. Сонда «сірескен социалистік стиль, ормандай орысша оралым, тоң танымға толы қобыраған қоға газеттерден» (214-бет) құтылып, қолына төртінші билікті ұстаған баспасөзбен үзеңгі қағысуға болады.

Журналистика – ұлттың ой-өз шебері, ол бесіктің ою-өрнегінен бастап, бейіттің күмбезіне дейін көз салуға тиіс. Ұлттың көсемсөзі ұлттың уызын қанып ішіп, әлемдік руханияттың қазанында қайнап шықса, тобыр – Халыққа айналып, Тұлға босағада отырмай, төрге шығады. Жұматай Сабыржанұлы Пушкиннің поэзиясы мен Толстойдың романдары Ресейді қандай биікке көтеріп шықса, Белинский мен Герценнің сыншыл ойы да сол елді соған жетеқабыл шыңға алып шыққанын сұңғылалықпен сезінген.

Серік АҚСҰҢҚАРҰЛЫ
ақын, халықаралық «Алаш» әдеби сыйлығының лауреаты